

Előzmények és célkitűzések

Az üvegházhatású gázok légköri koncentrációjának csökkentésére és a nagy inerttartalmú földgázok hasznosítására is megoldást jelenthet a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakció ipari megvalósítása. A CO/H_2 elegy előállításához ugyan a CO_2 és a CH_4 viszonylag olcsó nyersanyagforrás, köszönhetően a természetes előfordulásoknak, a reakció megvalósítása és az így előállítható CO és H_2 további átalakítása azonban jóval drágább, mint a jelenlegi kőolaj-feldolgozás. Ennek oka a reakció nagy hőigénye, és a katalizátorok magas ára. Ám ha a prognózisok szerint a kőolaj ára emelkedni fog, gazdaságossá válik a CO_2 és a CH_4 katalitikus átalakítása, és erre a két anyagra ugyanúgy felépíthető a vegyipar, mint korábban a kőolaj-bázisra. A termékként keletkező CO és H_2 átvehetné energiahordozóként is a kőolaj szerepét.

A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakció aktív katalizátorai a hordozós átmenetifémek. A Ni-tartalmú katalizátorok esetében nagy problémát jelent a felületi szénkiválás, amely a katalizátorok dezaktiválódását eredményezi. A korábbiakban azt találták, hogy a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióban hordozós nemesfém-katalizátorokon CO , H_2 és H_2O keletkezett. A képződött CO és H_2 aránya minden esetben 1-nél nagyobb volt. C_2 -szénhidrogéneket csak nyomokban tudtak kimutatni. A katalizátorok felületén csak kis mennyiségű szénlerakódást észleltek. A CO_2 és a CH_4 kölcsönhatása során megállapították, hogy a CH_4 disszociációjából származó hidrogén elősegíti a CO_2 disszociációját. Az irodalomban néha ellentmondó adatokat találunk a nemesfémek aktivitási sorrendjére vonatkozóan, ill. a hordozók tekintetében is, de az irodalmi adatok alapján a Rh/TiO_2 az egyik leghatásosabb katalizátora a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakciónak.

A kénvegyületek hatását a fenti folyamatra kevésbé vizsgálták eddig, jóllehet a természetes földgázok többnyire tartalmaznak különböző mennyiségben kénvegyületeket. Ezért választottuk kutatási témának a H_2S hatásának tanulmányozását a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióra hordozós nemesfém-katalizátorokon. Nagy figyelmet fordítottunk a kutatás során a H_2S hatásának vizsgálatára a másodlagos reakciókra ($\text{CO}_2 + \text{H}_2$, $\text{CO} + \text{H}_2$, $\text{CH}_4 + \text{H}_2\text{O}$), valamint a reaktánsok és a katalizátorok közötti kölcsönhatásokra (CO_2 adszorpció, CO diszproporcionálódás, CH_4 bomlása, H_2S adszorpció) is.

A fő célunk az volt, hogy megvizsgáljuk, hogyan befolyásolja a H_2S a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakciót, valamint magyarázatot kapjunk a megfigyelt jelenségekre.

Kísérleti módszerek

Az 1 % fémtartalmú katalizátorokat a hordozók (TiO_2 , SiO_2 , Al_2O_3 , CeO_2 , ZrO_2 , MgO) fém-kloridok (Rh, Ru, Pd, Pt) vizes oldatával való impregnálásával állítottuk elő. A tablettázott katalizátortöredékeket a reaktorban oxidáltuk, majd redukáltuk.

A reakciókat állóágas, folyamatos áramlásos rendszerű kvarcból készült reaktorban hajtottuk végre. A reaktor hőmérsékletét, az alkalmazott katalizátor tömegét és a reaktánsok áramlási sebességét úgy választottuk meg, hogy a reaktorunk differenciális reaktorként működjön. Az alkalmazott áramlási sebesség 40-300 ml/perc, a felhasznált katalizátor tömege 0,1-0,5 g volt. A termékeket gázkromatográffal analizáltuk. A reakciókat sztöchiometrikus összetétellel, 20 % Ar hígítógáz jelenlétében hajtottuk végre. A H_2S hatásának vizsgálatakor a reagenselegy 22 ppm, ill. 116 ppm H_2S -t tartalmazott.

A reakciókban keletkező felületi szén mennyiségét és reaktivitását hőmérséklet-programozott redukcióval (TPR) határoztuk meg.

A katalizátorok és a reaktánsok, valamint a termékek közötti kölcsönhatást impulzus-reaktorban és hőmérséklet-programozott deszorpcióval (TPD) vizsgáltuk.

A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióban kiszámítottuk a szén-dioxid és a metán konverzióját, melyhez a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ és $\text{CO}_2 + \text{H}_2$ reakciókat, mint két független folyamatot vettük alapul, és a szénkiválástól, magasabb oxidációs állapotú és több szénatomos termékek képződésétől eltekintettünk.

A hordozós fémkatalizátorok diszperzitását szobahőmérsékleten H_2 - és CO -adszorpcióval, ill. H_2 - O_2 -titrálással határoztuk meg. Az analízis és a kiértékelés után a diszperzitás-adatok felhasználásával kiszámítottuk minden egyes termékre az egy felületi fématomra vonatkoztatott specifikus képződési sebességet (TOF).

Új tudományos eredmények

1. A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakció vizsgálata

- 1.1. A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakció vizsgálata során megállapítottuk, hogy a TiO_2 hordozós nemesfém-katalizátorok aktivitása $\text{Ru} > \text{Pt} > \text{Rh} > \text{Pd}$ sorrendben, a hordozók tekintetében a Rh-katalizátorok aktivitása a $\text{Rh}/\text{TiO}_2 > \text{Rh}/\text{SiO}_2 > \text{Rh}/\text{Al}_2\text{O}_3 > \text{Rh}/\text{ZrO}_2 > \text{Rh}/\text{CeO}_2$ sorrendben csökken.
- 1.2. A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióban a H_2S minden katalizátoron csökkenti a konverziót, de míg a TiO_2 -hordozós nemesfémeken a CO/H_2 -arány időben nő, addig SiO_2 -ra felvitt fémkatalizátorokon nem változik, ami jelzi, hogy a TiO_2 jelenlétében a másodlagos folyamatokra másképp hat a H_2S , mint SiO_2 -hordozós minták esetében. A vizsgálatokat további hordozókra kiterjesztve megállapítottuk, hogy redukálható oxidhordozós (CeO_2 , ZrO_2) katalizátorok esetén tapasztalunk CO/H_2 arány növekedést H_2S jelenlétében. Ebből arra következtettünk, hogy a hordozók redukálhatósága összefüggésben lehet a kapott jelenségekkel.
- 1.3. H_2S jelenlétében a reakció sebességének csökkenésének mértéke TiO_2 -hordozós nemesfém-katalizátorokon $\text{Ru}/\text{TiO}_2 > \text{Rh}/\text{TiO}_2 > \text{Pd}/\text{TiO}_2 > \text{Pt}/\text{TiO}_2$ sorrendben nőtt.
- 1.4. A $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióban TiO_2 hordozós nemesfémeken kis mennyiségű szén rakódott le. Mivel nem tapasztaltunk aktivitás-csökkenést, ezeket a mintákat nem mérgezi a felületi szénkiválás. H_2S hatására minden esetben csökken a felületi szén mennyisége, sokkal jobban, mint a termékképződés csökkenéséből elvárható lenne. Ebből arra következtettünk, hogy a H_2S -nek fontos szerepe van a felületi szén képződésében és/vagy elreagálásában.
- 1.5. Hordozós Rh katalizátorokon az alkalmazott hordozótól függetlenül a hőmérséklet-programozott redukció során azonos csúcsmaximumokat kaptunk. Ez arra enged következtetni, hogy a szén inkább a fémmel áll kapcsolatban.
- 1.6. Rh/TiO_2 -ot H_2S -nel különböző hőmérsékleten előkezelve nem tapasztaltunk aktivitás-csökkenést a $\text{CO}_2 + \text{CH}_4$ reakcióban, de a felületi szén mennyisége olyan mértékben csökkent, mintha a reagensekkel együtt adagoltuk volna a H_2S -t. Ez azt jelzi, hogy a H_2S megkötődik a katalizátoron és csökkenti a szénkiválást.

- 1.7. Rh/SiO₂-on a többi Rh-tartalmú katalizátorhoz képest magas a CO₂+CH₄ reakció alatt képződött szén mennyisége. H₂S hozzáadása kismértékben csökkenti a felületi szén képződését, de inaktívabb szén jött létre. Ezek a jelenségek csak részben magyarázhatják a TiO₂ és a SiO₂ között tapasztalt eltéréseket.

2. A CO₂+CH₄ reakció másodlagos folyamatainak vizsgálata

- 2.1. A CO₂+H₂ reakcióban a Rh/TiO₂ sokkal aktívabbnak bizonyult, mint a Rh/SiO₂, a felületi fématomra vonatkoztatott reakciósebesség 15-ször nagyobb volt. Ez összhangban van az irodalmi eredményekkel. A katalizátorok kezdeti viselkedése is jelentősen eltér. A Rh/TiO₂-on a redukciós hőmérséklettől függően jelentős kezdeti CH₄-képződést találunk, mely 40 másodperc alatt megszűnik, ill. megszüntethető kis mennyiségű CO₂ vagy H₂O adagolásával. Ezt a hatást a TiO₂ hordozó felületi oxigén-üreshelyeinek visszaoxidálhatóságával értelmeztük. Az a tény, hogy a CO₂+H₂ reakció első percében jelentős metánképződést detektáltunk, arra enged következtetni, hogy a TiO₂ hordozós nemesfém katalizátor redukciója során a fémklaszterek környezetében létrejövő TiO₂-hibahelyek is valamilyen formában részt vesznek a reakcióban. A redukciós hőmérséklet növelésével egyre több felületi hibahelyet tudunk létrehozni, így ez a hatás is növekszik. Ezek a hibahelyek a képződő víz miatt gyorsan lemérgeződnek. A TiO₂-hoz hasonlóan redukálható Rh/CeO₂-on is megfigyeltük a kezdeti nagy aktivitást, míg SiO₂ hordozó esetében ezt nem észleltük.

- 2.2. A CO₂+H₂ reakcióban Rh/TiO₂-on 22 ppm H₂S gyorsítja a metánképződést. Ez igaz TiO₂-hordozós Pd-ra és Ru-ra is. A H₂S csak akkor fejti ki ezt a pozitív hatását, ha frissen redukált katalizátorral lép kölcsönhatásba, különben mérgezi a reakciót. Rh/CeO₂ katalizátoron is, H₂S jelenlétében nagyobb metánképződést találtunk. A többi hordozón csak a H₂S mérgező hatását tapasztaltuk. A mérési eredményekből kiindulva valószínű, hogy a fém-TiO₂, ill. fém-CeO₂ határfelületen a redukció során kialakult hibahelyekre beépül a S, és ez a CO₂+H₂ reakció aktív centrumává válik. A mérések tanulságai szerint ezek a centrumok a reakcióban keletkező víz hatására sem mérgeződnek le.

XPS mérések szerint a beépülő kén oxidálja a fémeket, ez eredményezheti a CO₂+H₂ reakció sebességének növekedését. Ez a hatás a CO+H₂ reakció sebességét is megnövelné, de ezt nem tapasztaltuk. Ezért fel kell tételeznünk egy

olyan mechanizmust, miszerint a CO_2 hidrogénezésének a fém és a redukálható oxidhordozó határfelületén az oxigén-üreshelyek ill. az ide beépülő kén (3.4-es tézispon) aktív centrumai lehetnek.

- 2.3. A $\text{CO}+\text{H}_2$ és a $\text{CH}_4+\text{H}_2\text{O}$ reakciókban a H_2S minden katalizátoron csökkenti a termékképződés sebességét.

3. A CO_2+CH_4 reakció elemi lépéseinek vizsgálata

- 3.1. A magas hőmérsékleten redukált (673 K) Rh/TiO_2 -on adszorbeált CO_2 deszorpciója során CO keletkezik, ami jelzi, hogy ezen a mintán jelen vannak olyan centrumok, melyek képesek elősegíteni a CO_2 disszociációját.
- 3.2. A H_2S Rh/TiO_2 -on növeli, Rh/SiO_2 -on csökkenti a CO diszproporcionálódását, miközben Rh/TiO_2 esetében nem befolyásolja a képződő felületi szén reakcióképességét, ezzel szemben Rh/SiO_2 -on H_2S hatására megnő az inaktív szén mennyisége.
- 3.3. CH_4 impulzusokat adva Rh/TiO_2 katalizátorra, az irodalmi adatokkal összhangban, 500 K felett jelentős mennyiségű H_2 , kevés C_2H_6 és CO keletkezik és a katalizátor felületén szén rakódik le. H_2S jelenlétében eltérő viselkedést tapasztalunk a hőmérséklettől függően: a H_2S 548 K-en növeli, 773 K-en csökkenti a H_2 -képződést és ezzel éppen ellentétes a felületi szén mennyiségének változása. Az etán képződését gyakorlatilag nem befolyásolja, míg a CO képződését csökkenti a H_2S szennyezés. A CO keletkezése jelzi, hogy a TiO_2 képes oxidálni a felületi CH_x -csoportokat. Ugyanebben a folyamatban Rh/SiO_2 -on a H_2S nem befolyásolta a H_2 -képződést egyik hőmérsékleten sem.
- 3.4. Az adszorbeált H_2S hőmérséklet-programozott deszorpciója során kizárólag SO_2 -t kaptunk termékként a TiO_2 -hordozós nemesfémeken és Rh/CeO_2 -on. Ennek oka az lehet, hogy a H_2S beépül a redukálható oxidhordozókba, amit Rh/TiO_2 esetében XPS-mérésekkel bizonyítottak.

4. A H₂S hatásának értelmezése a CO₂+CH₄ reakcióban

4.1. A CO₂+CH₄ reakcióban a H₂S hatásának különbözőségét a TiO₂, ill. SiO₂ hordozók, azaz a redukálható és nemredukálható oxidhordozók esetében azzal értelmezhetjük, hogy H₂S hatására a TiO₂-hordozós nemesfémeken a CO₂+H₂ reakció sebessége megnő. Ez a CO₂+CH₄ reakció során azt eredményezi, hogy a reakcióban keletkező H₂ a H₂S jelenlétében gyorsabban reagál el a CO₂-dal, mint a SiO₂ hordozós katalizátorok esetében. Ezáltal a H₂ nemcsak keletkezik, hanem jelentősen fogy is, valamint a CO₂+H₂ reakcióban 773 K-en CO is képződik, ami azt eredményezi, hogy a nemesfém/TiO₂ katalizátorokon a CO₂+CH₄ reakcióban H₂S szennyezés jelenlétében a CO/H₂ arány megnő.

4.2. További magyarázat kulcsa lehet a képződő felületi szén, melyről az irodalomban sok szó esik. Véleményünk szerint a H₂S kétféleképpen csökkentheti a felületi szénlerakódást. Az egyik út, mely az irodalomban jól ismert, az lehet, hogy a kén lemérgezi azokat a nagyon aktív centrumokat, ahol a CH₄ szétesése gyors lenne. A mi elképzelésünk szerint ehhez hozzájárulhat, hogy a fém körül a redukálható oxidhordozóba beépült kén egyfajta fizikai gátat alkothat.

Az eredmények gyakorlati alkalmazása

Kutatásaink eredményeit későbbiekben felhasználhatják a CO₂+CH₄ reakció ipari megvalósításának tervezésekor, mivel az alapanyagban mindig jelen van több-kevesebb kénvegyület. Eredményeink alapján a Ru-alapú katalizátor tűnik a legalkalmasabbnak, mivel aktív és stabilis katalizátora a CO₂+CH₄ reakciónak, rajta kismértékű a felületi szénlerakódás, valamint a legjobb kéntűrő katalizátornak bizonyult.

Publikációs jegyzék

A doktori értekezés alapját képező közlemények

1. Novák É., Fodor K., **Szailer T.**, Oszkó A., Erdőhelyi A.:
CO₂ hydrogenation on Rh/TiO₂ previously reduced at different temperatures,
Top. Catal. **20** 107 (2002). IF: 2,79
2. Erdőhelyi A., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over titania supported noble metal catalysts,
ACS Symp. Ser. Div. Petr. Chem. **852** 116 (2003). IF: 0,62
3. Erdőhelyi A., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over titania supported noble metal catalysts,
Division of Fuel Chemistry, Am. Chem. Soc., **47** 286 (2002). IF: 0,657
4. Erdőhelyi A., Fodor K., **Szailer T.**:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over supported Rh catalysts,
Appl. Catal. B: Environmental (közlés alatt). IF: 2,597
5. **Szailer T.**, Erdőhelyi A., Novák É.:
Hydrogenation of CO₂ on different supported Rh catalysts in the presence of H₂S
(közlésre előkészítve).

Összesített impakt-faktor: 6,664

1. Erdőhelyi A., Fodor K., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over supported Rh catalysts
5th Pannonian International Symposium on Catalysis, Kazimierz Dolny, Poland, 2000.
2. Szailer T.:
A H₂S hatása a CH₄ és a CO₂ átalakításában hordozós Rh katalizátorokon
XXIII. Kémiai Előadói Napok, Szeged, 2000.
3. Erdőhelyi A., Fodor K., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over supported Rh catalysts
5th European Congress on Catalysis, Limerick, Ireland, 2001.
4. Erdőhelyi A., Fodor K., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on the reaction of CH₄ with CO₂ over titania supported noble metal catalysts
223rd ACS National Meeting, Orlando, Florida, 2002.
5. Erdőhelyi A., **Szailer T.**:
Effect of H₂S on CO₂ hydrogenation on supported Rh catalysts
6th Pannonian Symposium on Catalysis, Obergurgl, Austria, 2002.
6. Erdőhelyi A., **Szailer T.**:
Effect of H₂S on CO₂ hydrogenation on supported Rh catalysts
2nd EFCATS School on Catalysis, Tihany, Hungary, 2002.
7. Erdőhelyi A., **Szailer T.**:
Effect of H₂S on CO₂ hydrogenation on supported Rh catalysts
The 2002 Younger European Chemists' Conference, Heidelberg, Germany, 2002.
8. Szailer T., Erdőhelyi A.:
A H₂S hatása a CH₄+CO₂ reakcióban keletkező felületi széntartalmú formákra
TiO₂ hordozós nemesfém katalizátorokon
XXV. Kémiai Előadói Napok, Szeged, 2002.
9. Erdőhelyi A., **Szailer T.**, Novák É.:
Effect of H₂S on CO₂ hydrogenation on supported Rh catalysts
18th North American Catalysis Society Meeting, Cancun, Mexico, 2003.
10. Szailer T.:
A H₂S hatása a CH₄+CO₂ reakcióra (PhD értekezés anyagának bemutatása)
Katalízis Munkabizottsági ülés, MTA KKKI, Budapest, 2004.